

УДК 130.2 + 17. 021. 2

## Концепція самовдосконалення особистості Л.М. Толстого

Срахторіна О. М., кандидат філософських наук, асистент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

*Статтю присвячено питанню самовдосконалення особистості у індивідуальному вимірі Л.М. Толстого. Аналізуються особливості етичної концепції філософа, його власної програми самовдосконалення, принципу непротивлення злу насильством.*

**Ключові слова:** особистісне самовдосконалення, непротивлення злу насильством, самопізнання.

Концепція самовдосконалення посідає у творчості та у вченні про «шляхи людини» Л.М. Толстого одне з центральних місць, оскільки, на його думку, сучасна йому цивілізація втратила розуміння того, що таке людина і яке її місце у світі. Під самовдосконаленням філософ розуміє благодійну діяльність, «спрямовану на покращення своєї душі», яка сприяє тому, що людина з кожним днем стає все краще та добріше, – тоді ця праця, на думку мислителя, стає «справжньою» і «головною».

Для себе особисто мислитель ще у шістнадцять років склав власну програму самовдосконалення, виділивши у ній три розділи:

1. Якості розуму, які потрібно розвивати, аби стати культурної людиною.
2. Якості душі, яких потрібно набути, аби служити людям з користю.
3. Перелік вад і недоліків, яких потрібно позбутися, аби поважати себе.

Л. Толстой абсолютизував значення морального ідеалу для розвитку окремої людини й всього людства. «Ніщо так очевидно не підтверджує того, що справою життя є самовдосконалення, як те, що чого б ти не бажав поза своїм вдосконаленням, як би повно не виконувалось твоє бажання, як швидко воно виконано, так зразу ж знищується принадність бажання. Не втрачає свого радісного значення одне: усвідомлення свого руху до досконалості. Тільки це безперестанне вдосконалення дає істинну ...радість», – писав Толстой у «Шляху життя» [5].

Провідне місце у етичній теорії концепції самовдосконалення Л. Толстого посідає ідеал, який для мислителя був пов'язаний з «Божеською досконалістю». Ідеал для Толстого – це підсумкова досконалість людського роду. Із обретінням ідеалу досягається повне подолання всіх суперечностей між індивідом і суспільством, повна згода між загальним та одиничним. Ідеал – вища остання мета морального вдосконалення, він не зображується, а існує як заклик, як нагадування. При чіткому розумінні неможливості досягнення ідеалу Толстой підкреслює, що ідеал досконалої людини має стати основним спонукальним мотивом морального розвитку, глибинним прагненням особистості в освоєнні духовного простору.

Опору для духовно-моральнісного перетворення особистості Л.Толстой шукав в Євангелії. Вихід з мирського хаосу філософія вбачала в необхідному й безперервному внутрішньому духовному розвитку особистості, який базувався б на засадах діяльнісного добра, що розумілося як любов до інших людей, мимовільне й усвідомлене подолання особистого егоїзму, придатність до морального резонансу впритул до жертвності собою (нагадаємо, що ці риси для процесу самовдосконалення особистості вважаються суттєвими). 12 травня 1856 року Л.М. Толстой записав у щоденнику: «Так, кращий засіб для істинного щастя у житті – це: без всіляких законів пускати з себе на всі боки, як павук, чіпку павутину любові...» [5, с. 126]. Зло, на думку письменника, в самій людині, а не в довколишньому середовищі, і тому тільки любов є формою прояву процесу самовдосконалення людини. Любов у Толстого виступає як механізм втілення вищих духовних начал життя, які знаходять вираження в поняттях душі і Бога. Зворотня сторона любові, що замкнута в особистому блазі, за Л.М. Толстим, – це гріхи, спокуси, марновірства, які є перепонами на шляху самовдосконалення. Потяг до особистого блага виступає, передусім, як бажання володіння речами і є тим коренем насилля, що провокується речовим, природним буттям, бо людина змушена постійно задовольняти свою пристрасть володіння, щоб підкріпити цим ілюзію досягнення

особистого блага. Насилля виступає як реальне бажання володіння, універсальне за своєю суттю, і визначається Толстим як безумовне зло саме через універсальність бажання володіти в речовому світі. Взагалі, у Толстого є принаймні три визначення насильства. По-перше, він ототожнює насилля з вбивством чи спробою вбивства. Необхідність застосування зброї, тюрем чи інших засобів фізичної руйнації виникає тоді, коли потрібно зовні принудити людину до чогось. Звідси – друге визначення насилля як зовнішнього впливу. Необхідність зовнішнього впливу, в свою чергу, виникає тоді, коли між людьми немає внутрішньої згоди. З цього випливає третє, найважливіше визначення насилля: насилувати – значить робити те, чого не хоче той, над ким здійснюється насилля. У такому розуміння насилля співпадає зі злом і є протилежністю любові.

Заперечення насилля означає відмову від орієнтації людини на особисте благо. Принцип непротивлення злу насиллям виражає при цьому ту межу, яка відділяє тілесне життя від духовного, намічає перехід від речовинного до духовного буття. «Сутність усіх релігійних вчень, – підкреслює Л.М. Толстой, – в любові. Особливість християнського вчення про любов в тому, що воно ясно і точно визначило головну умову любові, порушення якої знищує саму можливість любові. Умова ця – непротивлення злу насиллям» [1, с. 312]. Таким чином, принцип непротивлення злу насильством стає стрижнем етики Толстого. Злом не можна знищити злом, єдиний засіб знищити насилля – утримання від нього: лише добро, зустрічаючись зі злом, але не заражаючись ним, спроможне в активному духовному протистоянні перемогти його. Однак при всьому цьому людина – істота двоїстої природи: вона здатна як творити, проявляючи свою духовно-творчу сутність, так і руйнувати, виявляючи руйнівні властивості. Мислитель припускає, що можуть мати місце окремі випадки насилля, коли людина відповість на зло теж злом, насиллям. Але це поодинокі випадки. Насилля не може проголошуватися життєвим принципом, законом життя. Будь-яка людина здатна до роботи над самою собою, при цьому реальним

механізмом самовдосконалення стає боротьба із гріхами, спокусами шляхом власних зусиль, а механізм власного зусилля лежить в основі становлення і розвитку особистості.

Особистісне самовдосконалення мислитель розглядав як шлях духовного розвитку не тільки індивіда, а й суспільства в цілому. Ця думка чітко викладена знову ж таки в «Шляху життя»: «...устрій спільного життя людей за допомогою законів, що підтримуються насиллям, без внутрішнього вдосконалення, це все рівно, що перекладення без вапна з неотесаних каменів будівлі, що розвалюється. Як не клади, все не буде толку» [5].

Безсумнівними є важливість і актуальність ідей духовного самовдосконалення людини, її морального самовдосконалення, які лежать в основі педагогічних і художньо-етичних поглядів Л.М. Толстого. Великий письменник вважав, що істинний прогрес суспільства – це прогрес добродійності, і досягнення його можливе лише за умови безкінечного самопізнання й особистих зусиль кожного. Вчення про людину духовну викладене також в інших творах Л.М. Толстого, зокрема, в його творах «Про життя» та «Коло читання», де показано, що зміст і смисл життя людини полягає в формуванні моральної самосвідомості, в постійному ствердженні себе як духовно-моральної особистості. Духовність, за Л.М. Толстим, – це вище начало, яке й складає справжню основу життя людини і світу, духовне самовдосконалення – процес, який ідентифікує життєву стратегію особистості, її орієнтацію в довколишньому світі.

Сама по собі виникає така собі часова паралель. Відомий сучасний теоретик психології особистості В. Франкл в своїй праці «Людина в пошуках змісту», де він викладає створену ним теорію екзистенціального аналізу, що є складною системою філософських, психологічних і медичних поглядів на природу і сутність людини, механізми розвитку особистості в нормі і патології протягом життєвого шляху, що ввібрала в себе ідеї з найрізноманітніших східних і західних філософських теорій минулих років, обираючи первинним по відношенню до атрибутивних властивостей людини і

людства в цілому положення про нерозривну єдність людини і світу, вважає фундаментальним для розуміння людини феномен самотрансценденції людського існування, тобто «той факт, що людське буття завжди орієнтоване назовні на щось, що не є нею самою, на щось або на когось: на зміст, який необхідно здійснити, або на іншу людину, до якої ми тягнемося з любов'ю. В служінні справі або любові до іншої людини людина здійснює сама себе» [6, с. 29].

### **Список використаної літератури:**

1. Аничков Е. В. [О Толстом] / Е. В. Аничков // Неизвестный Толстой. Из архивов России и США. – М., 1994. – С. 311–312.
2. Толстой Л. Н. Исповедь. В чем моя вера / Л. Н. Толстой ; вступ. ст. А. Меня ; коммент. Г. Галагана. – Л. : Худож. лит., 1990. – 410 с.
3. Толстой Л. Н. Круг чтения. Избранные, собранные и расположенные на каждый день мысли многих писателей об истине, жизни и поведении. Т. 1. / Л. Н. Толстой ; предисл. А. Николюкина. – М. : Политиздат, 1991. – 477 с.
4. Толстой Л. Н. О самосовершенствовании / Л. Н. Толстой // Круг чтения. Избранные, собранные и расположенные на каждый день мысли многих писателей об истине, жизни и поведении / Л. Н. Толстой. – М., 1906. – Т. 1. – С. 54–55.
5. Толстой Л. Н. Собрание сочинений : в 22 т. Т. 22 : Дневники 1895–1910 / Л. Н. Толстой ; под ред. М. Б. Храпченко ; сост. и коммент. А. И. Шифмана. – М., 1985. – 559 с.
6. Франкл В. Людина в пошуках змісту. // Франкл В. - Москва: Прогрес, 1990. - 364 с.

### **Концепция самосовершенствования Л.Н. Толстого**

Ерахторина О.М.

Статья посвящена вопросу самосовершенствования личности в индивидуальном измерении Л.Н. Толстого. Анализируются особенности этической концепции философа, его собственной программы самосовершенствования, принципу непротивления злу насилием.

**Ключевые слова:** личностное самосовершенствование, непротивление злу насилием, самопознание.

### **L.M. Tolstoy's Self-identity Concept**

Yerakhtorina O.M.

The article focuses on self-improvement in L.N. Tolstoy's individual measuring. The philosopher's ethical concept characteristics, his own self-improvement programs, the principles of non-resistance to evil are being analyzed.

**Keywords:** personal self-improvement, non-resistance to evil, self-knowledge.